

**Анкета для лиц изъявивших желание поступать
в Лесной техникум на стипендию Гублескома**

1. Фамилия, имя, отчество
2. Год рождения
3. Образовательный ценз
4. В каком году окончил среднее образование
5. Занимаемая должность
6. Национальность
7. Место службы / район /
8. Бывшее социальное положение родителей
9. Бывшее социальное положение Ваше
10. Чем занимались до революции
11. Чем занимались до революции в период времени с 25 октября 1917 г. до октября 1919 г.
12. Где служил с 1919 г. до времени поступления в Гублеском.
13. Состав семьи
14. Партийность

Подпись дающего сведения
Рекомендация [нерозбірливо — О.Т.]
Или Профсоюза

УДК 070:329 (477)

Шипотілова О. П.**,
кандидат історичних наук, асистент
кафедри українознавства,
історико-правових та мовних дисциплін,
Одеський національний морський університет
Одеса, Україна. lenakomail@ukr.net

**СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОГО РУХУ
НА ПІВДНІ УКРАЇНИ (кінець 1980-х — початок 1990-х рр.):
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ**

Анотація. У дослідженні висвітлено проблему становлення громадсько-політичного руху на Півдні України кінця 1980-х — початку 1990-х рр. На основі архівних джерел та матеріалів місцевої преси проаналізовано форми і напрями діяльності неформальних організацій у південних областях УРСР, показано зв'язок місцевого екологічного, національно-культурного руху з загальноукраїнським демократичним по-

* ДАЧО. — Ф.Р. 591. — Оп. 1. — Стр. 219. — Черниговский губернский лесной комитет, г. Чернигов. Управление делами. Переписка с губземотделом об открытии лесного техникума в губернии и прием студентов; списки слушателей, лекторов и служащих техникумов. — Начато: 23.01.1921 г. — Закончено: 20.05.1921 г. — На 15 листах. — Арк. 12.

** Shypotilova O.P., Ph.D. in historical sciences, Assistant of Department of Ukrainian, historical, legal and linguistic disciplines, Odessa national maritime university. Odessa, Ukraine. lenakomail@ukr.net THE DEVELOPMENT OF PUBLIC-POLITICAL MOVEMENT TO SOUTH OF UKRAINE (END OF THE 1980-x — BEGINNING 1990-x AD): HISTORICAL ASPECT

ступом. На відміну від компартійного керівництва, з їхніми абстрактними лозунгами та ідеологемами, неформали фокусували увагу громадян на цілком конкретних, актуальних проблемах регіону, пропонували дієві шляхи вирішення. Назрілі соціально-політичні питання спонукали активне населення до вступу в екологічні, культурні, а в подальшому і суто політичні товариства. Впродовж 1989 року у досліджуваному регіоні створено низку обласних і районних осередків націонал-демократичних об'єднань з широкою соціальною базою. Авторка доводить, що громадські товариства «Зелений світ», «Меморіал», ТУМ були першою організованою формою опозиції в південних областях УРСР. Вказані неформальні об'єднання заклали підвалини політичної боротьби за незалежність України, популяризували ідеї державного суверенітету і українського відродження. На базі цих осередків, засновано першу громадсько-політичну організацію Народний Рух України, яка відіграла важливу роль в утвердженні та проголошенні незалежності України. Архівні джерела свідчать, що владні структури південного регіону чинили значний супротив діяльності активістів НРУ, ТУМ, УТС. Партиїні функціонери перешкоджали проведенню установчих зборів, на шпальтах радянської преси активістів звинувачували в екстремізмі та націоналізмі, програмні документи неформалів не допускалися до публікації у місцевих ЗМІ.

Ключові слова: «Зелений світ», «Меморіал», Товариство української мови імені Т. Г. Шевченка, Народний Рух України, Українська гелісінська спілка.

Abstract. The research is attempted to highlight the problem of the formation of the socio-political movement in the South of Ukraine in the late 1980s and early 1990s. On the basis of archival sources and materials of the local press, the forms and directions of activity of informal organizations in the southern regions of the Ukrainian SSR were analyzed, the connection of the local ecological, national-cultural movement with the all-Ukrainian democratic progress. Unlike the Communist Party leadership, with their abstract slogans and ideologues, non-formals focused on the citizens' attention to very specific, topical issues in the region, and offered effective solutions. Mature socio-political issues prompted the active population to enter the ecological, cultural, and in the future, and purely political societies. During 1989, a number of regional and district centers of national-democratic associations with a broad social base were created in the studied region. The author argues that the public associations «Green World», «Memorial», «Ukrainian Society named after T. G. Shevchenko» were the first organized form of opposition in the southern regions of the Ukrainian SSR. The indicated informal associations laid the foundations for a political struggle for Ukraine's independence, popularized the ideas of state sovereignty and Ukrainian revival. On the basis of these centers, the first public-political organization Narodny Rukh of Ukraine was founded, that played an important role in establishing and proclaiming Ukraine's independence. Archival sources are indicated that the power structures of the southern region have significantly resisted the activities of the activists of the NRU, «Ukrainian Society named after T. G. Shevchenko», UHU. Party functionaries prevented constituent assembly, activists in the Soviet press accused of extremism and nationalism, programmatic documents of non-formals were not allowed to be published in local mass media.

Key words: «Green World», «Memorial», «Ukrainian Society named after T. G. Shevchenko», Narodny Rukh of Ukraine, Ukrainian Helsinki Union.

Постановка проблеми. Вивчення новітньої історії України у час розбудови її демократичних інститутів викликає підвищений інтерес, як у країні, так і зокрема, на Півдні. Стає очевидним, що у процесі демократизації суспільства необхідні знання з історії зародження перших громадсько-політичних організацій і політичних партій у регіонах країни. У зв'язку з цим виникла потреба комплексного дослідження зародження та практичної діяльності громадсько-політичного руху на Півдні України (кінець 1980-х — початку 1990-х рр.).

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблема зародження і діяльності громадсько-політичних структур 1980–90-х рр. ХХ ст. достатньо розроблена і висвітлена у публікаціях О. Бажана [1], О. Гараня [2], А. Камінського [3], Г. Гончарука [4], О. Бойка [5] та ін. Більшість цих праць становить науковий доробок у питанні вивчення різних аспектів роботи громадсько-політичного руху, проте існує потреба дослідження діяльності регіональних структур цих органі-

зацій. До наукових праць із зазначених питань робили спробу такі дослідники, як А. Кожанов[6], В. Михайлов[7], О. Звездун (Козаченко)[8], О. Шипотілова[9].

Метою статті є висвітлення особливостей формування та діяльності громадсько-політичних організацій Півдня України впродовж 80-90-х рр. ХХ ст. Невирішеними раніше частинами загальної проблеми є: вивчення початкового етапу громадсько-політичної діяльності опозиційного руху опору Півдня України впродовж зазначених хронологічних меж та визначення наслідків негативного тиску КПУ на нього.

Основні результати дослідження. Майбутні політичні партії та рухи кінця 80-х — початку 90-х років носили статус «неформалів». Першими неформальними об'єднаннями, які виникли на теренах Миколаївської області, стали екологічна асоціація «Зелений світ», Товариство української мови імені Т. Шевченка. Саме з представників цих організацій на Миколаївщині утворилось громадсько-політичне об'єднання, назване «Народним Рухом України за перебудову».

У період перебудови Миколаївщина стала найбільш екологічно забрудненим регіоном. Тому проблема екології гостро стояла у діяльності неформальних організацій. На початку 1988 р. у містах Південноукраїнську та Первомайську Миколаївської області виникає екологічний рух проти розширення потужностей Південноукраїнської АЕС. Влітку 1988 р. під зверненням до Верховної Ради УРСР зібрано близько 30 тисяч підписів. А з відкриттям рубрики «АЕС і ми» в газеті «Південна правда» цей рух набув масового характеру. У червні 1988 р. при Миколаївських відділеннях Спілки письменників та Фонду культури створена ініціативна група, а вже 22 вересня 1988 р. відбулися установчі збори екологічної асоціації Миколаївської області. До складу увійшли також відділення, створені в Первомайську, Вознесенську та Південноукраїнську. На своєму засіданні організація розглянула екологічну ситуацію в області й визнала її вкрай складною, особливо у зв'язку із здійсненням у регіоні таких небезпечних проєктів, як будівництво Дніпробузького гідровузла, створення Олександрійського і Костянтинівського водосховищ у комплексі з розширенням будівництва Південноукраїнської АЕС[10, с. 204].

Екологічна асоціація, як неформальний орган громадськості, стала діяти на всій території регіону й увійшла до складу Української республіканської асоціації «Зелений світ» при Радянському комітеті захисту світу. Активну участь в роботі екологічного руху брали наукові співробітники кораблебудівного і педагогічного інститутів, ПО «Екватор», ПКБ електрогідравліки, красназавчий музей, інженери та робітники заводів, робітники сільського господарства, вчителі, юристи, лікарі, журналісти, економісти та ін.

На Миколаївщині ініціатором створення Миколаївського відділу Товариства української мови імені Т. Шевченка став Б. Мороз. Як справжній лідер, він притягував до себе небайдужих і активних людей. Наприкінці 1980-х р. згуртував навколо себе однодумців у ставленні до сучасного етапу українського відродження: О. Матіюка, В. Спицю, С. Богдановича [11, с. 2].

Осередок Товариства української мови імені Т. Шевченка був створений на суднобудівному заводі «Океан». Установча конференція обласного відділу проходила 19 травня 1989 р. у малому залі Палацу культури та техніки ВО «Чорноморський суднобудівний завод». На збори прибули 92 делегати з Миколаєва, Первомайська, Снігурівки, Єланця, Врадіївки, Очакова, Нової Одеси, Нового Бугу,

Вознесенська, а також численні гості. Головою організації обраний В. Спиця, а міським відділом — В. Бойченко. Протокол зборів для реєстрації направили Д. Павличку, від якого отримали підтвердження заснування Товариства в області.

На зборах вступне слово взяв голова Миколаївського міського відділу ТУМ В. Бойченко. Він зазначив: «Українська мова на Миколаївщині вкрай зневажена. Прикладів нехтування нею, чимало. Чого варта лише назва Южноукраїнськ! Корінні мешканці, аби не ламати язика, досі називають місто Костянтинівкою. А скільки шкіл, які насильно перевели на російську мову викладання? Про це забули деякі із нинішніх борців за демократію! У Миколаєві не має жодної української школи, українська мова почувається убогою, бідною родичкою у педінституті, інституті культури. А до технічних вузів, училищ, технікумів, не кажучи вже про підприємства та установи, її й на поріг не пускають» [12, с. 3–4].

А в цей час у місті Південноукраїнську засновано громадсько-культурне Товариство «Гамалія», яке влада реєструвала протягом 1988 р. Тоді, Південноукраїнськ був одним із найдемократичніших міст області. Симптоматично, що коли вирішували, кому ставити пам'ятник — В. Леніну чи Т. Шевченку, перевагу віддали другому. Діючими членами Південноукраїнського відділення були Ю. Діденко, О. Третяк, Г. Культа, О. Ципляк, Г. Житнюк та ін.

Окрім названих неформальних об'єднань, особливо помітну роль у розвитку процесів національного відродження Миколаївщини також відіграла й Українська Гельсінська спілка (УГС). 11 січня 1990 р. у Миколаєві відбулися Установчі збори УГС, де прийнято рішення про створення Миколаївської філії. Головою філії обрано А. Іванюченка, скарбником — І. Гаврилишина, координатором інформаційної служби — О. Мота. На зборах присутній виконавчий секретар УГС М. Горбаль. На основі статуту Української Гельсінської спілки збори виробили статутні правила філії. У своїй діяльності Миколаївська філія УГС керувалася Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права, Міжнародним пактом про громадські та політичні права, факультативним протоколом, які ратифіковані всіма цивілізованими державами світу, а також Радянським Союзом [13, с. 2].

У газеті «Південна правда» секретар обкому партії Г. Тазарачева зазначила, що «більшість неформальних організацій ведуть корисну справу в плані екології, художньо-розважальному та фізкультурно-оздоровчому напрямі, збиранні та охороні пам'яток. Поряд з цими неформальними об'єднаннями в Україні діє і ряд організацій екстремістського спрямування, у числі яких Українська Гельсінська спілка та деякі ін. У їхньому керівництві є політичні авантюристи, які підштовхують нестійких людей на конфронтацію з владою та партійними органами. Їх емісари почали з'являтися в Миколаївській області» [14, с. 2].

На Миколаївщині в своєрідних резервуарах екологічної асоціації «Зелений світ», Товариства української мови імені Т.Г. Шевченка, УГС відбулося ідейне бродіння та становлення народної опозиції. Члени екологічно-громадського руху стали розуміти, що займатися однією екологією безглуздо, необхідна ще й політична боротьба. Як наслідок, на екологічному мітингу 1988 р. лідером Миколаївського відділу Спілки письменників УССР В. Бойченком було запропоновано створити в області крайовий відділ НРУ.

У цей час місцева комуністична газета «Південна правда» опублікувала статтю «Нетерпимые и нетерпимость» (11.02. 1989 р.), з різкою критикою проекту

програми Руху. Майбутні члени Миколаївської крайової організації НРУ після такої позиції у пресі не могли залишитись осторонь, на підтримку програми та Руху вони надсилали листи до редакції «Літературної України». Наприклад, В. Авраменко вважав, що протистояння НРУ з боку Компартії може призвести до конфронтації не тільки з письменниками й інтелігенцією, а й з усім народом. Т. Кіпер відмічала: «Леонід Кравчук, пропонував нам засудити ту програму, яку ми з вами не слухали, не читали, не ознайомились. Мені стає страшно: невже немає перебудови, якщо Леонід Макарович так впевнено, натхненно користується старими, скільки разів засудженими методами!». Також до редакції газети «Літературна Україна» надійшли ще листи від Н. Бесоровні, В. Шульги, М. Куц, В. Кіпер, Т. Козлова, Ю. Козенка, Г. Павлової, О. Авраменка, Г. Климента, Р. Шпак та Г. Єжелова [15, арк. 4-6].

26 червня 1989 р. відбулось перше організаційне засідання, а 19 серпня — Установча конференція НРУ, на якій були гості з Дніпропетровська, Києва, Вільнюса. Збори пройшли на дачі О. Долгих, члена ініціативної групи, бо Будинок культури будівельників, зал якого орендували, виявився в облозі працівників міліції та КДБ.

За даними газети «Південна правда» від 20 серпня 1989 р., на питання чому не з'явилася інформація про установчу регіональну конференцію Руху на сторінках місцевої преси, відповів секретар виконкому Миколаївської міської Ради народних депутатів Є. Степанов. Він заявив: «До виконкому міськради звернувся мешканець м. Миколаєва І. Грасевич із заявою, в якій просив дозволити провести 19 серпня ц. р. у Будинку культури будівельників «Миколаївську регіональну конференцію Народного Руху України». За існуючим порядком заява розглянута на засіданні виконкому в присутності заявника. І. Грасевичу були задані питання з цієї справи: скільки приблизно делегатів братиме участь у конференції, кого вони представляють, хто є співзасновниками створюваної організації, яка її мета та форми діяльності. З'ясувалося, що заявник, який представляє ініціативну групу, має дуже нечіткі погляди щодо діяльності організації, не має чіткої програми.

З архівних матеріалів відомо, що рішенням виконкому міської Ради народних депутатів № 266 від 18.08.1989 р. заборонено проведення установчої конференції Миколаївської регіональної організації Народного Руху України за перебудову [16, арк. 13].

Унаслідок таких подій рухівці в офіційному зверненні прийнятому на установчій конференції, від імені всіх членів організації звернулися до миколаївців з проханням підтримати новостворену політичну силу в області: «Всі Миколаївці, де б вони не працювали, замислюються над майбутнім країни і своєї «Малої Батьківщини», готові допомогти суспільству вийти з глибокої кризи. Активісти регіональної організації Народного Руху України за перебудову (РУХ, НРУ) закликають Вас, земляки, встати на шлях, який приведе до незворотності перебудови. Апарат бюрократів заборонив у Миколаєві проведення установчої конференції НРУ-РУХ. Говорячи про те, що нас немає, не існує — де рух, що ми не потрібні. Так чи ні вважає народ, якого навіть не допустили до обговорення платформи НРУ? Ми, тобто, ми скажемо своє слово! Ми обираємо шлях підтримки перебудови не на словах, а на ділі!.. Підтримуйте НРУ-РУХ! НРУ — це демократизація суспільства, захист конституційних прав людини, боротьба за поліп-

шення умов життя, за економічну, соціальну, правову захищеність людини, відродження української національної культури та культур усіх національностей, що проживають на давній землі» [17, арк. 3].

Місцевій владі не вдалося залякати ініціативну групу Миколаївського Руху. Установчі збори відбулись. На них присутні понад 100 чол. Першим головою крайового Руху став І. Грасевич.

Однак не встигла Миколаївська крайова організація розпочати свою діяльність у регіоні, як проти неї почали поширювати провокаційні наклепи та звинувачення в «націоналізмі». З архіву крайового Руху відомо, що 16 вересня 1989 р. кількома провокаторами, які не мали жодного відношення до Руху, вивішені провокаційні антиросійські та антисемітські гасла на Сухому фонтані міста Миколаєва. Але ніхто не дав відсіч цій групі, не затримав, не з'ясував, що це за люди і чому жонґлюють символікою українського народу під маскою Народного Руху України.

З приводу таких прикрих подій Миколаївською крайовою організацією Руху заявлено:

1. Основою діяльності РУХу є інтернаціоналізм, єднання всіх націй, які живуть на землі України, в ім'я перебудови, в ім'я розквіту культур всіх націй.

2. Розповсюдження провокаційних чуток, що розпалюють міжнаціональну ворожнечу, ніколи не виходило, не виходить і не буде виходити від Народного Руху. Вони є справою тих, хто хоче зганьбити Рух в очах людей, для кого Рух (дійсна ініціатива народу) — є початком кінця безмежного панування на нашій землі тих темних сил, які чинять усілякі перешкоди перебудові, які свідомо штучно розпалюють міжнаціональну ворожнечу, щоб у цих дуже небезпечних обставинах залишитися при владі [18, с. 164].

На Одещині зусиллями місцевої інтелігенції восени 1988 р. створено Товариство шанувальників української мови імені Т.Г. Шевченка. Ініціатором створення стала Н. Белінська — працівник дитячої бібліотеки №10. До складу товариства увійшли вчителі, літератори, журналісти, працівники науки і культури. Організація об'єднала «усіх бажаючих, незалежно від роду занять і національності, усіх, хто вивчає і підтримує поширення української мови та культури». Досить широким було і поле діяльності товариства: від проведення свят рідної мови, тематичних вечорів і концертів до урочистого вшанування пам'ятних літературно-мистецьких дат, створення краєзнавчих літописів.

Відгалуженням одеського ТУМу є просвітницьке товариство «Південна громада» ім. Т.Г. Шевченка, що виникло того ж року. Діяльність товариства спрямована на поширення знань серед населення, формування національної свідомості в громадян України, утвердження української мови як державної у всіх сферах суспільного життя, поширення в суспільстві принципів гуманізму, взаєморозуміння та співробітництва, збереження й розвиток національних мов і культур інших народів України, розбудову та зміцнення незалежної демократичної української держави, сприяння її духовному й економічному зростанню [19, с. 125].

Наприкінці 1988 р. активну діяльність в Одесі розгорнула Українська Гельсінська спілка (УГС), очолювана відомим дисидентом та колишнім політв'язнем В. Барладяну. Одеський правозахисний рух має давню історію, оскільки саме з ім'ям видатної одеситки Ніни Караванської (Строкатої) пов'язано створення першої в Україні правозахисної організації — Громадського комітету захисту Ніни Строкатої, яку заснував 21 грудня 1971 р. у Львові В. Чорновіл [20, с. 422].

Ключовим періодом становлення національно-демократичного руху на Одещині слід вважати 1989 р. У цей час відбувається оформлення наймасовішої недержавної організації республіки — Народного Руху України (НРУ), значно зростає громадсько-політична активність населення. На початку 1990-х років формується широка мережа міських та районних осередків НРУ. Першими в області створені Білгород-Дністровська, Ізмаїльська, Іллічівська та Одеська міські організації. Впродовж 1990–1992 рр. заснуються районні організації: Савранська, Великомихайлівська, Роздільнянська, Березівська, Ананьївська, Раухівська, Миколаївська, Комінтернівська [21, с. 136].

На Херсонщині, як і на Миколаївщині в зв'язку з ускладненням екологічної обстановки в Скадовському районі, ряд осіб з числа інтелігенції в 1987 р. почали активну діяльність із захисту довкілля. Ними були підготовлені і опубліковані у газетах ряд статей, присвячених екології Джарилгачської затоки. Активісти-екологи надсилали колективні листи у різні інстанції, з вимогою заборонити вирощування рису в Скадовському районі. У грудні 1988 року члени ініціативної групи утворили екологічне товариство — Джарилгач, затвердили його статут, програму і вибрали організаційний комітет у складі 11 чоловік.

Установча конференція Херсонського бласного товариства — Меморіал відбулася 21 жовтня 1989 р. Головним напрямом роботи товариства стало відновлення історичної правди та увічнення пам'яті жертв тоталітарного свавілля, що чинилися радянськими репресивними органами. Першими кроками діяльності товариства стали звернення через публікації статей у пресі до громадськості з проханням відгукнутися людей, що постраждали від репресій, їх родичів або тих, хто знає про місця розстрілів і поховань на Херсонщині.

27 липня 1989 р. створено Херсонську філію УГС. Організація складалася з 10 чоловік, головою обрано С. Гуру, секретарем — А. Блинцова. Лідери Херсонської філії підтримували контакти з осередками УГС в інших регіонах України, зокрема, у Львівській області. Установча конференція Херсонського крайового об'єднання НРУ відбулася 9 грудня 1989 р. Першим головою обрано Т. Добуша. Програма ХКО НРУ передбачала роботу над широким спектром проблем області: політичних, екологічних, економічних, національно-культурних, релігійних. На відміну від більшості неформальних громадських формувань Рух на Херсонщині чітко ідентифікував себе як опозиційну політичну силу до Компартії, тому проводив підготовку до березневої виборчої кампанії 1990 р. [22, с. 209–211].

Висновки. Отже, перші громадсько-політичні об'єднання Південного регіону («Зелений світ», ТУМ, УГС, Меморіал) були першою організованою формою опозиції в південних областях УРСР. Вказані неформальні об'єднання заклали підвалини політичної боротьби за незалежність України, популяризували ідеї державного суверенітету і українського відродження.

Зазначені товариства фактично виконали роль ретрансляторів та популяризаторів програмних ідей Народного Руху України і його організаційних осередків. Незважаючи на активну протидію компартійно-радянського керівництва та КДБ, демократичний рух досягнув значних успіхів, здійснюючи просвітницький вплив на світоглядні позиції людей і, без сумніву, став суттєвим фактором формування нової політичної системи на Півдні України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бажан О. Г. З історії дисидентського руху на Одещині у другій половині 1950-их — 1970-і рр. Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та виміри: зб. наук. праць IV Міжнар. наук. конф., 26-27 квіт. 2013 р., Одеса відп. ред. М.І. Михайлуца. — Одеса: ВМВ, 2013. — С. 13–18.
2. Гарань О. В. Від створення Руху до багатопартійності : [монографія]. — К. : Видавництво товариства Знання України, 1992. — 48 с.
3. Камінський А. На перехідному етапі: «Гласність», «перебудова» і «демократизація» на Україні. — Мюнхен : Український вільний університет, 1990. — 623 с.
4. Гончарук Г. І. Народний Рух України. Історія : [монографія]. — Одеса : Астропринт, 1997. — 380 с.
5. Бойко О. Предтеча Руху: неформальні організації як фактор громадсько-політичного життя України у період перебудови. Людина і політика. — 2001. — № 1 (13). — С. 44–57.
6. Кожанов А. В., Шипотілова О. П. Громадсько-політичний рух на Півдні України і декомунізаційні процеси наприкінці 1980-х — початку 1990-х рр. Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри: збірка наукових праць. Вип. 6. Відп. ред. М. І. Михайлуца. — Херсон: Гринь Д.С., 2017. — С. 431–436.
7. Михайлов В. В. Неформальний громадсько-політичний рух на Миколаївщині наприкінці 80-х — поч. 90-х років ХХ ст. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. — 2012. — Вип. 33. — С. 165–173.
8. Козаченко О. М. Ідейні попередники Народного Руху України на Одещині. Інтелігенція і влада. — 2011. — № 22. — С. 101–108.
9. Шипотілова О. П. Створення осередку Народного Руху України на Миколаївщині (1989-1996 рр.). Інтелігенція і влада : громад.-політ. наук. зб. — Одеса : Астропринт, 2010. — Вип. 20. — С. 211–216. (Історія).
10. Шипотілова О., Кожанов А. Екологічний рух на території Миколаївщини наприкінці 1980-х років (історичний аспект). Краєзнавство. — 2018. — № 1. — С. 204–208.
11. Спиця В. Люди Руху. Мої спогади про Бориса Михайловича Мороза. Український Південь. — 2011. — № 11. — 29 березня.
12. Донець Н. Ще жива ти, наша мово? Чорноморія. — 1990. — № 9. — Червень.
13. Інформативне повідомлення Миколаївської філії УГС. Чорноморія. — 1990. — № 3. — Січень.
14. Важлива ділянка роботи. Південна правда. — 1989. — № 227. — 1 жовтня.
15. Центральний державний архів громадських об'єднань України у м. Києві (далі ЦДАГО України), ф. 270, оп. 1, спр. 61.
16. Державний архів Миколаївської області (далі Держархів Миколаївської обл.), ф. Р-6077, оп. 1, спр. 11.
17. Архів Миколаївської крайової організації Народного Руху України (АМКО/НРУ), ф. 1, оп. 1, спр. 1, 127.
18. Шипотілова О. П. Спроби протидії Комуністичної партії становленню та функціонуванню Миколаївської крайової організації Народного Руху України (1989-1990 рр.). Інтелігенція і влада : громад.-політ. наук. зб. — Одеса : Астропринт, 2011. — Вип. 22. — С. 161–167. (Історія).
19. Кожанов А. Розгортання національно-демократичного руху на Одещині наприкінці 1980-х — на початку 1990 рр. Емінак: науковий щоквартальник. — 2018. — № 1 (21) (січень-березень). — С. 124-130.
20. Зайцев Ю. Рух опору на Півдні України (кінець 1950-х — 1980-ті роки): Одеська парадигма. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 24. — Львів, 2014. — С. 413–434.

21. Звездун О. М. До питання про створення Одеської обласної організації НРУ за перебудову. *Інтелекція і влада*. — 2010. — № 20. — С. 130–137.

22. Михайлов В. В. Український неформальний рух і влада на Херсонщині у другій половині 1980-х — 1991 рр. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. — 2015. — Вип. 42. — С. 208–214.

REFERENCES

1. Bazhan, O. H. (2013). From the history of the dissident movement in the Odessa region in the second half of the 1950's — 1970's. In *Pivden Ukrainy: etnoistorychnyi, movnyi, kulturny vymiry: zb. nauk. Prats IV Mizhnar. nauk. konf. (South of Ukraine: ethno-historical, linguistic, cultural and dimensions) (in Ukr.)*.

2. Haran, O. V. (1992). From the creation of the Movement to a multiparty system. Kyiv: Publishing House of Knowledge of Ukraine (in Ukr.).

3. Kaminskyi, A. (1990). At the transitional stage: «Publicity», «restructuring» and «democratization» in Ukraine. Munich: Ukrainian Free University (in Ukr.).

4. Honcharuk, H. I. (1997). People's Movement of Ukraine. History: monograph. Odessa: Astroprint (in Ukr.).

5. Boiko, O. (2001). Former Rukh: informal organizations as a factor of public-political life of Ukraine during the period of perestroika. In *Man and politic*, 1 (13), 44–57 (in Ukr.).

6. Kozhanov, A. V., Shypotilova, O. P. (2017). Public-political movement in the South of Ukraine and the decommunization processes in the late 1980s and early 1990s. In *South of Ukraine: ethno-historical, linguistic, cultural and religious dimensions: a collection of scientific works*, 6, (pp. 431–436). Kherson: Hrin D. S. (in Ukr.).

7. Mykhailov, V. V. (2012). Informal social and political movement in Mykolayiv region in the late 80's — beginnings 90s of the twentieth century. In *Scientific works of the Historical Faculty of Zaporizhzhya National University*, 33, 165-173 (in Ukr.).

8. Kozachenko, O. M. (2011). Ideological predecessors of the People's Movement of Ukraine in the Odessa region. In *Intellectuals and power*, 22, 101-108 (in Ukr.).

9. Shypotilova, O. P. (2010) Creation of a cell of the People's Movement of Ukraine in Nikolayev region (1989-1996). In *Intellectuals and power*, 20, 211-216 (in Ukr.).

10. Shypotilova, O. & Kozhanov A. (2018). Ecological movement on the territory of Mykolayiv region in the late 1980's (historical aspect). In *Regional studie*, 1, 204–208 (in Ukr.).

11. Spytisia, V. (29 March 2011). People of Rukh. My memories of Boris Mikhailovich Moroz. In *Ukrainian South*, 11 (in Ukr.).

12. Donets, N. (June 1990). Are you alive still, our language? In *Chornomoria*, 9 (in Ukr.).

13. No author. (January 1990). Informational message of Mykolayiv branch of UGS. In *Chornomori*, 3 (in Ukr.).

14. No author. (1 October 1989). An important area of work. In *Southern truth*, 227 (in Ukr.).

15. Shypotilova, O. P. (2011). Attempts to counteract the Communist Party to the formation and functioning of the Mykolaiv Regional Organization of the People's Movement of Ukraine (1989–1990). In *Intellectuals and power*, 22, 161–167 (in Ukr.).

16. Kozhanov, A. (2018). Deployment of the national-democratic movement in Odessa region in the late 1980s and early 1990s. In *Eminak: scientific quarterly*, 1 (21), 124–130 (in Ukr.).

17. Zaitsev, Yu. (2014). Resistance movement in the South of Ukraine (the end of the 1950s-1980s). In *Odessa paradigm. Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood*, 24, 413-434 (in Ukr.).

18. Zvezdun, O. M. (2010). On the issue of the establishment of the Odessa Regional Organization of the Rukh for there structuring. In *Intellectuals and power*, 20, 130-137 (in Ukr.).

19. Mykhailov, V. V. (2015). Ukrainian Informal Movement and Government in the Kherson Region in the Second Half of 1980-1991. In *Scientific Works of the Historical Faculty of Zaporizhzhya National Universit*), 42, 208-214 (in Ukr.).

УДК 321.74:94(477) «1985/1991»

Сацький П. В.*

кандидат історичних наук, доцент,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
Київ, Україна. pavangard@i.ua

**ВІД РОЗКЛАДУ КОЛОНІАЛЬНОГО РЕЖИМУ
ДО ГЕНЕЗИ МОЛОДОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
(рецензія на роботу В. Даниленка «Україна в 1985–1991 рр.:
Остання глава радянської історії»)**

Анотація. Рецензію підготовано на роботу Віктора Даниленка «Україна в 1985–1991 рр.: остання глава радянської історії». Дослідження було опубліковано 2018 р. і, відповідно, його було здійснено в контексті актуальності для новітньої соціально-економічної й політичної ситуації. Власне, післямова автора дослідження є аналізом нинішньої політичної й економічної ситуації в Україні, а також перспектив країни на майбутнє, виходячи із результатів викладу й аналізу багатого фактичного матеріалу в книзі. Дослідження В. Даниленка є надзвичайно актуальним для нинішнього періоду розвитку України зважаючи на витоки численних труднощів у всіх сферах її житті від того часу як відбувся злам радянської тоталітарної системи й розпочалося формування нової системи політичних і соціально-економічних відносин. Так, передумови для сучасної системи олігархату в Україні було закладено тотальним одержавленням власності на засоби виробництва у радянський період історії. Процес їх роздержавлення розгорнувся в умовах краху радянської однопартійної системи, котра втратила механізми ефективного управління соціально-економічними процесами. У роботі В. Даниленка на багатому фактичному матеріалі розкрито як склалися передумови втрати ефективності радянською системою і правлячою в СРСР Комуністичною партією Радянського Союзу і який був механізм його остаточного зламу. Автор переконливо доводить неминучість краху радянської системи аналізуючи головні сфери життя України в який він виявився, а саме — економічну, соціальну, політичну, культурну. Власне, як виявлено в ході дослідження В. Даниленком, правляча КПРС в Українській РСР втратила ідеологічні передумови для збереження свого тотального впливу в суспільстві. Саме цим обумовлено приділення значної уваги В. Даниленком проблемам українського культурного відродження, релігійного ренесансу, відродження історичної пам'яті тощо. Соціально-економічні негаразди й військова невдача в Афганістані стали на зламі радянської епохи наочною демонстрацією неефективності пануючої в СРСР ідеології, що спонукало суспільство до пошуку нових ідейних альтернатив. В Українській

*Satskyi P. V., Ph.D. in History, Associate professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv. Ukraine. pavangard@i.ua FROM THE COLLAPSE OF THE COLONIAL REGIME TO THE BIRTH OF THE YOUNG UKRAINIAN STATE (REVIEW ON THE WORK OF V. DANYLENKO «UKRAINE IN 1985–1991: LAST CHAPTER OF HISTORY SOVIET PERIOD»